

НОВІТНІ УРОКИ ІСТОРІЇ І ЗАВДАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ДИДАКТИКИ

Лях Сергій

Прогноз Ф. Фукуями щодо кінця історії не справдився. Школярів слід озброювати не лише викладом самої історії, а й розумінням світоглядної спрямованості її усвідомлення. Необхідно подолати хибну політкоректність та ідейну неспроможність чинної шкільної програми з історії. Процедур укладання програм з історії слід зробити повністю публічною і прозорою.

Ключові слова: *Історія України, історична дидактика, шкільна історична освіта.*

Досвід – найкращий учитель. Нещодавно у Запорізькому національному університеті було удвічі збільшено кількість аудиторних годин, призначених для викладання історії України студентам усіх без винятку факультетів. Відповідно, історики ЗНУ кардинально оновили свої навчальні програми і принагідно провели серію семінарів, нарад і дискусій щодо змісту університетського курсу. Досвід цих дискусій, взаємного рецензування, обміну думками є дуже повчальним. Зокрема, інтенсивне обговорення показало, скільки інформаційної рутини прилипає до курсу історії в умовах кабінетного спокою і як легко цей шлак академічної відстороненості злітає під дією прямо поставлених життям запитань, а історія набуває свого природного сенсу.

Прозріння в межах локального предметного завдання неминуче перекидається на ширші обрії, – і ось виникає питання щодо нашої шкільної історичної освіти. Якою вона постає у світлі сучасного історичного побуту України?

Нині чинна програма – результат наполегливої копіткої роботи фахівців. Вона має імпозантний вигляд, споряджена бездоганною педагогічно-методичною риторикою, містить виразну заявку на загальноєвропейський контекст. І все ж, найперше, що стає зрозумілим на тлі динаміки сьогоденних подій, так це ментальна неспроможність, безплідна об'єктивність програми, її ретельна дистанційованість від сьогоденної жорсткої реальності. Програма заряджена на академічну всеохопність і фундаментальність, однак оминає елементарні істини й очевидні речі.

У ретельному прагненні політкоректності програма сором'язливо уникає прямих кваліфікаційних позначень відомих історичних подій. Наприклад, завоюницька політика московських князів позначена як «територіальні надбання Великого князівства Московського XIV – на початку XVI ст.». Фігурують беззубі формулювання у стилі безстороннього позитивізму: замість геноциду татарського населення в Криму наприкінці XVIII ст. маємо невизначено-нейтральне «Підкорення Кримського ханства». Сором'язливо оминається тема злочинів ро-

сійської воєнщини і російського імперіалізму: жодного слова про нищення білоруського населення у війні 1654–1668 рр. (див. книгу Г. Сагановича «Невідома війна»). Зникла теза «Росія – жандарм Європи», і у цьому плані зроблено крок назад порівняно з програмами 60–70-х років. Конкіста – це «завоювання Нового Світу», а українські землі – це території, які «потрапили» до складу Російської і Австрійської імперій. Відсутнє положення про становище українських земель у XIX – на початку XX ст. як внутрішньої колонії Російської імперії; замість цього – мляве запрошення учням «пояснити роль і місце України в господарському житті Російської імперії».

Не помітно жодної спроби протистояти російським імперським міфам «Москва – третій Рим», «Возз'єднання України з Росією». Схоже, автори програми ці важливі світоглядні моменти повністю перекладають на плечі вчителя, самі не будучи в змозі запропонувати чітку концепцію протидії ідеологічним диверсіям.

Від самого початку – з пропедевтичного курсу «Вступ до історії» (5 клас) – програма сіє ілюзію безконфліктності в осмисленні людством своєї історії і ретельно уникає розмови про можливі спроби навмисного перекручування, маніпуляцій в галузі історії. Показово, що ця програма зовсім не знає слова «фальсифікація».

Програма наполегливо вимагає від учнів характеризувати, розкривати сутність, обґрунтовувати власні судження, давати аргументовану оцінку, визначати основні тенденції та протиріччя історичних процесів – і разом з тим сама ж програма переважно уникає оцінок, характеристик і суджень, здебільшого лише позначаючи проблему, не розкриваючи її. Так, анонсуються «цивілізаційні здобутки русько-українського суспільства в період Середньовіччя» – без бодай натяку на конкретні досягнення, «наслідки укладення Люблінської унії для українського суспільства» – без називання самих наслідків, «причини втрати української державності» (у XVIII ст.) – без бодай конспективного перелічування цих причин, «особливості розвитку культури періоду козацького бароко» – без поіменування цих особливостей, «внесок українського суспільства XVI–XVIII ст. в загальноєвропейську культурну спадщину» – без предметного розгортання цього важливого положення.

Один із дуже небагатьох моментів, коли програма говорить предметно: «Входження Кримської області до складу УРСР: міфи та реальність». Також повноцінними є тези: «Співвідповідальність СРСР за розпалювання Другої світової війни», «Оцінки голоду 1921–1923 рр., Голодомору і масових репресій як злочинів радянського тоталітарного режиму». На жаль, такого роду визначеність є винятком, а не загальним правилом для чинної програми.

Загалом переважає енциклопедично-безсторонній стиль історичної презентації у поєднанні з утопічною ідилією безконфліктності усвідомлення минулого досвіду.

Кулуарний характер процедури укладання і затвердження шкільних програм, безумовно, позначився на загальному їх спрямуванні. З цього треба винести урок.

Нова якість продукту потребує нового типу процедури розробки, апробації і затвердження. Насамперед – публічність і максимальна прозорість. Зміст шкільної історичної освіти необхідно поставити під контроль громадськості. Остаточне рішення мають виносити фахівці, але кожен зацікавлений громадянин повинен мати можливість стежити за ходом визначення змісту шкільної освіти. Це обіцяє багато незручностей професіоналам, але цей шлях треба пройти. Всі стенограми засідань робочих груп, експертних комісій повинні публікуватися, ключові засідання мають транслюватися онлайн. Імена і титули усіх учасників процесу мають бути оприлюднені.

Історія – це не аморфне «минуле». Історія – це досвід боротьби. І саме цю істину слід доносити до нашої молоді.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ У СВІТЛІ ЗАВДАНЬ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Ніколаєнко Ольга

Шкільний курс історії, що має на меті формування громадянина України, повинен формувати історичну свідомість. Знання про минуле, зафіксоване в шкільних підручниках, почасти суперечить локальним чи індивідуальним версіям пам'яті, що може спричинити кризу ідентичності в учнів. Першість серед ієрархії ідентичностей належить громадянській, що базується на визнанні громадянських цінностей.

Ключові слова: історична пам'ять, шкільний курс історії, громадянська ідентичність.

2022 рік з розв'язаною росією широкомасштабною війною проти України став викликом не тільки для країни й людства, а і спричинив нову хвилю наукових дискусій, пов'язаних з історичною пам'яттю, історичною свідомістю, ідентичністю тощо. Переживання досвіду минулих поколінь спонукало гуманітаріїв до рефлексії над питанням самовизначення в соціумі, переосмислення своєї ролі у формуванні історичної свідомості та громадянської ідентичності.

Питання співвідношення історичного знання та історичної пам'яті турбує науковців протягом усіх років незалежності України. Питання співвідношення пам'яті та історичного знання в курсі шкільної історії постає в центрі наукових